

CAROLINE GRAESKE

Bortom ödelandet. En läsning av Stina Aronsons roman *Hitom himlen*

Stina Aronsons roman Hitom himlen har länge tolkats utifrån den norrländska provinsen, utifrån storslagna epitet som ödelandsskrift och arkaiskt berättande. Men vad händer om man sätter in romanen i en historisk kontext? Caroline Graeske diskuterar här författarens genombrottsroman i gränslandet mellan nyhistoricism, feminism och postkolonialism.

Stina Aronson (1892–1956) har liksom många andra kvinnliga författare ofta beskrivits som en främmande fågel i främmande land i litteraturhistorieskrivningen. Utlokaliserad till ödemarken, långt bort från alla litterära kottier. Debuterade gjorde hon redan 1921, men först 1946, efter nära tjugofem års skrivande, kom det stora publika genombrottet med *Hitom himlen*. Tidigare hade kritikernas intresse för Stina Aronsons texter varit ljust, men nu var de plötsligt hänfödda. Äntligen hade Aronson "hittat hem" till en exotisk provins, ett vidsträckt arkaiskt landskap:

Den litterära begåvning Stina Aronson länge visat har nu riktigt funnit sig själv i ett verk av mogen konst, människokunskap och verklighetspoesi. Den nya boken *Hitom himlen*, placerar henne någonstans inom en triangel där hörnpunkterna kan anges som Hedenvind-Erikssons norrländsskildringar, Lagerkvists intima allmogebertättelser och Sillanpääs ödemarks-stämningar. Den domän hon denna gång gjort till sin med beundransvärd fullständighet och förtrogenhet är finnbygden längst upp i norr, en för de allra flesta okänd värld, lysande av ett slags arkaisk exotism. Lyskraften, sceneriets kosmiska storslagenhet har Stina Aronson bevarat och sammanfört med en psykologisk vardagsupplevelse som förenar sig ut i de minsta detaljer. Självsynen tjänar här en utvecklad konstnärlig känslighet som ständigt förnimmer splittringen av hemligheter

under tillvarons sovande yta. (*Stockholms Tidningen*, 11/11 1946.)

Denna föreställning om att *Hitom himlen* innebar en slags "hemkomst" till en litterär domän har länge även levt kvar i litteraturhistorieskrivningen. Redan i slutet av sextiotalet skrev Margit Rasmusson en biografi över författarskapet med den talande titeln *Lång väg hem* (1968) där just *Hitom himlen* ses som en slags litterär hemvist efter många års konstnärligt experimenterande och i många bemärkelser har denna historisering fått staka ut färdriktningen för den fortsatta forskningen (Rasmusson 1968). Således har även författaren och kritikern Eva Adolfsson i olika sammanhang talat om Aronsons genombrottsroman som en slags "hemort", en "Ödelandets skrift" (t. ex. Adolfsson 1991:300–314, 1995:118ff, 1996:546ff). Och Aronsonforskaren Marianne Hörnström har, inspirerad av teoretiker som Jaques Lacan och Luce Irigaray, betraktat *Hitom himlen* – Aronsons "ödemarksberättande" – som en "förlösning", en befrielse från den brutala, "symboliska ordningen" (Hörnström 1994:92).

Hemkomstmetaforen och landskapet har alltså länge stått i centrum för bilden av Stina Aronson, något som också skandinavisten Petra Broomans har tagit fasta på i sin avhandling *Jag vill vara mig själv. Stina Aronson (1892–1956) ett litteraturhistoriskt öde* (1999). Broomans belyser här hur Aronsons författar-

skap har behandlats inom litteraturhistorie-skrivningen och visar tydligt hur hon vanligen uppfattats som en "provinsens nestor" av efter-världen. Dogmatiskt har Aronsons författarskap tolkats utifrån en geografisk kontext, trots att hon av samtiden ofta betraktades som "apart" och svårplacerad. Broomans skriver: "Recensenternas osäkerhet – 'hur ska vi karaktärisera och rubricera Stina Aronson' – förvandlades till litteraturhistorikernas säkerhet 'hon är provinsialist'" (Broomans 1999:166).

Just begreppet provinsialism, menar Broomans, har ofta använts för att marginalisera Stina Aronsons diktning. Författarskapet har med hjälp av denna term placerats in i en "ofarlig genre" som bevakar "den nationella identiteten på lokal nivå". Med andra ord: Aronsons texter "isolerades och neutraliserades på så sätt i ett litteraturhistoriskt ödeland" (ibid).

Vilka "andra berättelser" hade man då kunnat berätta om författaren Stina Aronson, frågar sig Petra Broomans avslutningsvis. Men något svar ger hon oss inte. I stället mynnar frågan ut i ett nytt spörsmål: "Varför ska vi då vilja lösa gåtan Stina Aronson? Hennes författarskap kommer kanske alltid att förbli svårtolkat. 'Detta är jag', och så svaret" (Broomans 1999:166).

Men ska vi då nöja oss med att betrakta Stina Aronsons författarskap som mystiskt, gåtfullt och mångskiftande? Behöver inte bilden av hennes författarskap nyanseras?

Att omtänka historien

"New historicism" eller nyhistoricismen som jag i fortsättningen kommer att kalla den, har länge för många feministiska forskare haft ett särskilt intresse. Kanske framförallt för att den kritiserar litteraturhistorien som ett homogent system, men också därför att den betonar vikten av marginaliserade fenomen. Här gäller det att i möjligaste mån jämställa centrum och periferi, att kontextualisera och försöka omtänka dogmatiska föreställningar genom att se "den stora berättelsens" sprickor (Veeseer 1989: ix–xvi).

Fragmentarisering, heterogenitet och motsägelse verkar således vara mycket viktiga kate-

gorier. Diskursanalyserna är ofta kopplade till ett maktbegrepp där man anammat Foucaults syn på makt och motmakt som ständigt genererar varandra (Fox-Genovese 1989: 213-224) och liksom många poststrukturalister tar även nyhistoriker vara på kritiken av de stora "sanningsbegreppen" som "vara", "förnuft" och "historia" samtidigt som de, till skillnad mot den textkoncentrerade dekonstruktionen som negligerar utomtextuella element, sätter in litteraturen i ett samhälleligt och historiskt sammanhang, något som ofta känts särdeles viktigt för feministiska forskare.

Men nyhistoricismen har också kritiserats starkt av många feminister, kanske främst för att den sällan, motsägelsefullt nog, tar hänsyn till kön. En av de kritiker som påpekat detta, är litteraturforskaren Judith Lowder Newton och i sin artikel "History as Usual? Feminism and the 'New Historicism'" pekar hon på en avgörande skillnad mellan nyhistoricismen och feminismen, vilken har sin grund i att feministiska forskare ofta vill förändra maktstrukturerna mellan könen, medan nyhistorikerna ofta nöjer sig med att dekonstruera historiska förhållanden (Lowder Newton 1989: 155). Lowder Newton skriver:

The goal, therefore, is not to propose a completely alternative "history" to the class-centered histories of the past, but to suggest the lines along which we will have to rethink what significant "events" in fact are and how historical periods might be newly delimited if gender is to be written into our histories. (ibid: 159.)

Lowder Newton betonar här nödvändigheten att "omtänka" historieskrivningen. Här gäller det inte bara att komplettera, utan att försöka bryta en androcentrisk diskurs genom att skriva in kön, mångfald och det marginella. Även kvinnornas texter och deras erfarenheter måste korsläsas mot andra kontexter som berör den historiska situationen. Först då kan nyhistoricismen få legitimitet (se även Fahlgren 1999:209ff).

Min ambition här är att försöka placera in Aronsons författarskap i en annan kontext än den om provinsen och den arkaiska skriften

där kvinna och kropp blir nyckelord (Broomans 63f). Genom att placera in genombrottsromanen *Hitom himlen* i en samtida historisk, politisk kontext är min förhoppning att kunna visa hur den aronsonska berättaren i realiteten fokuserar samspelet mellan olika kulturer något som torde haft brännande aktualitet efter krigsslutet. Genom att inte bara fixera platsen, utan också "interkulturella möten" i både motivisk och stilistisk bemärkelse, vill jag således här försöka peka på kvaliteter som tidigare hamnat i skuggan av storslagna epitet som "ödelandets skrift" och den eviga "hemkomsten".

En ideologisk vändpunkt

Andra världskrigets slut innebar i många bemärkelser en viktig vändpunkt, kanske framförallt för en rad politiska värderingar, men också många sociala sådana. Under krigsåren hade den svenska inrikespolitiken kännetecknats av nationell samling och samförstånd och många av de politiska projekt som initierats av socialdemokraterna under 20- och 30-talen hade fått ligga i träda. Nu när kriget var slut väcktes de åter till nytt liv och det så kallade efterkrigsprogrammet utarbetades. Genom att reformera stora delar av samhället; bland annat socialpolitiken, skolan och skattepolitiken skulle ett nytt folkhem byggas. Att Sverige inte deltagit i kriget innebar givetvis ett försprång och en stark ekonomisk och teknisk utveckling, liksom ökad urbanisering, vilket nu banade en ny väg för en humanare och rättvisare socialpolitik. Återigen fanns det en ambition från politikernas sida att finna strategier för att realisera "det goda samhället" och "den fria människan" (Kåreland 1999: 23f). Men hur återgavs detta i litteraturen?

Det svenska litterära fyrtioalet har ofta beskrivits som ett homogent decennium där alienation, splittring och ångest blivit avgörande begrepp. Ett decennium präglad av ett stort intresse för universella, existentiella och teologiska frågor, ett årtionde där allehanda helhetslösningar som kristendom, kommunism, fascism och psykoanalys, ersatts av pessi-

mism och ifrågasättande, politiskt engagemang och analys.¹

Det litterära fyrtioalet har också ofta beskrivits utifrån den så kallade "fyrtiotalismen", vilken till stor del bestod av en liten manskrets av tongivande poeter, en kärntrupp där namn som Erik Lindegren, Karl Vennberg, Werner Aspenström, Gösta Oswald och Ragnar Thoursie varit centrala. På så sätt har decenniet i stor utsträckning för eftervärlden blivit en väldokumenterad "herrbjudning", ett jättekalas, där fyrtioalets skrivande kvinnor inte haft samma möjligheter att närvara (Bränström Öhman 1998:11).

Som vi inledningsvis sett har även Stina Aronson blivit en av dessa marginaliserade skrivande kvinnor, en av dem som i litteraturhistorieskrivningen placerats i kulissen i ett "ödeland", ett "Annanstans", bortom de samtida litterära och intellektuella strömningarna (Bränström Öhman 1989: 131f, 161ff; *jfr* även Williams 1997: 111–150). Detta trots att Aronson, liksom många andra skrivande kvinnor under denna tid, de facto befann sig på den samtida topografiska kartan. Även Aronson behandlade, som vi snart ska se, under fyrtioalet frågor som rörde ideologiska frågor angående främling- och utanförskap. Hon experimenterade med språket och berättarhållningen och hos den aronsonska berättaren finner man ofta en problematisering av en rådande norm där toleransen mot avvikelsen, "det främmande" och okända, visar sig vara stor.²

Detta gör att *Hitom himlen* blir något mer än den traditionella bygdeskildring som dominerat litteraturhistorieskrivningen (Broomans 1999:54–68). *Hitom himlen* blir ett "öde land/ att genomvandra" för att tala med Karl Vennberg (*Halmfackla* 1944). En berättelse om ett till synes obeträtt land, men som vid ett närmare betraktande genomkorsas av många möten, vägar och stigar. Lite tillspetsat: ett land som saknar "rötter", men som i gengäld inbegriper många "rutter". Ett text med klara politiska konnotationer som främst handlar om möten mellan olika människor, om samspel och förhandlande mellan olika kulturer.

Uppbrottet — en resa

Hitom himlen (1946) utspelar sig högt upp i norr, i trakterna kring Tornedalen. I centrum för handlingen står Emma Niskanpää, en gammal, from, rättrogen kvinna som arbetat hårt i hela sitt liv. Tillsammans med sin son John, som hon fick först på äldre dar, lever hon på en avlägsen gård utanför byn Mäntyjärvi. Emma älskar sonen över allt annat och till en början har hon stora planer för honom. Sonen visar sig emellertid vara både klen och sjuklig och en dag drabbas han av blodstörtning och måste skickas till sanatoriet. Emma som är laestadian ber till Gud, men när John hålls kvar förstår Emma att han bär på en dödlig sjukdom och hon förbereder sig för att besöka honom.

På det yttre planet händer det inte särskilt mycket i *Hitom himlen*. Berättelsen är fragmentarisk och saknar kronologisk linje. I bokens två sista kapitel är Emma ute ur bilden och läsaren får här följa en händelse som ligger tio år bakåt i tiden. Den unga Mira Vaaras hänförelse under kyrkomötet som leder till ett uppbrott från hem och familj:

Yrseln från mötet fanns kvar i hennes hjärna och i hela kroppen. Om morgonen när hon ställde sig på skidorna gled hon iväg som i en dröm. Eller det var snarare efterklngen av den hektiska sången som ljöd inom henne. Den vibrerade som en klockton och dränkte verklighetens röster liksom på söndagen. Hon överlade inte med sig själv. Hon tänkte inte som om vardagen: detta är norr, detta är söder, detta är lögn, detta är sanning. Ty hon såg inte längre några skiljemurar. (s. 245.)

Uppslukad av sången inom sig beslutar sig Mira för att följa den främmande predikanten: "Kvinnan rådde inte för att melodin var starkare än klokheten, hon hade inte hetsat i hop dem. Och vad sen? Vad var egentligen händelsens kärna? Inte att hon följt efter mannen utan att hon plötsligt lockats till ett uppbrott" (s. 245).

Just uppbrottet tycks vara ett viktigt motiv i *Hitom himlen*. Förutom Miras avtåg gör sig även Emma redo för sin resa och en stor del av den första delen av romanen handlar om

Emmas förberedelser, vilka slutar med att hon skidar iväg över åsarna mot den döende sonen på sanatoriet: "I nästa ögonblick stötte den gamla kvinnan staven i närmaste driva och var på väg. Ytsnön revs upp av hennes kjolkant och lindade sig som en mjuk vadrulle i hennes spår" (s. 225).

Uppbrottet tycks därmed vara förbundet med vägen och resan – "livsvandringen" – där det reella och bildliga tenderar att växa ihop. Emma måste ge sig av eftersom Gud nu har pekat ut "den väg som det var meningen att sonen skulle gå". Emmas färd börjar således när det kommer ett brev från John: "Orden föll ett och ett, de liknade en vägvisare i dikeskanten". Men hennes skidfärd till sanatoriet får läsaren inte följa. I stället ger oss berättaren Miras vandring tillsammans med predikanten som utspelar sig tio år tidigare. En resa mot nya väckelsemöten, byar och världar:

Ett par kilometer var som ingenting för dem. Sen gled de in på en cirkelrund röjning lik en kolbotten. På detta ställe korsades rågåkern av en timmerväg. Men de gjorde inte halt för att rådslå. Med ett flott kast vände kvinnan in på den högra vägen och tog av i en ny riktning. (s. 248.)

Vägen och resan finns tydligt representerat i *Hitom himlen* och när allt kommer omkring verkar romanens centrala tematik inte bara gälla "ödelandet" och dess människor, utan också människors förmåga att förflytta sig, deras mobilitet och förutsättningar att möta det nya och okända. Deras förmåga att anpassa sig till det som är dem främmande.

Litteratur- och kulturforskaren Fredric Jameson har hävdad att det "främmande" ofta sammanfaller med människans föreställningar om "det onda" och i sin studie *Det politiskt omedvetna* (1994) visar han hur vilseledande etik ofta genomsyrar vår ideologi. När vi möter en "främling" som talar ett annat språk, någon som har andra kulturella seder än vi själva ger detta vanligtvis upphov till en mängd fantasier:

i vår egen tid finns hämnaren, som vedergäller den förtryckta klassens eller rasens uppdamda

hat, eller också den främmande varelsen, juden eller kommunisten bakom vars tillsynes mänskliga drag ett ondsint övernaturligt intellekt antas ligga på lur: detta är några av de arketytiska bilderna av den Andre, och det som måste betonas är inte främst att vi fruktar honom därför att han är ond, utan snarare att han är ond just därför att han är Annorlunda, främmande, olik, konstig, oren och obekant. (Jameson 1994:150.)

Främlingen skulle således kunna beskrivas som den som är "annorlunda", en utstött, en fiende inom ramen för religiösa eller moraliska konstruktioner. Men hur stämmer denna definition med beskrivningen av det främmande i *Hitom himlen*?

Att möta främlingen

I *Hitom himlen* är det aldrig självskrivet vem som är främlingen. Här finns inga definitiva "skiljemurar" (s. 245). Det kan vara en man från sorlandet, en präst eller handelsresande, men det kan också vara en dövtum eller en man med samiskt påbrå. I kapitlet "Främlingen" beskrivs den gamle Sturk som en filosof "på självgjord väg". En man som "läste en djup betydelse i enkla ting" trots att han inte ägde "en enda bok vare sig på svenska eller finska språket" (s. 207f).

Sturk skiljer sig därmed från de övriga byborna. Han är en vandrare, född på fjället, oren och illaluktande (s. 58). Även Emma Niskanpää känner sig till en början ambivalent inför Sturk, men inte mer än att hon efterhand omvärderar sina föreställningar. Sturk är nämligen den som kommer till hennes undsättning efter en ohygglig snöstorm och hans hjälp visar sig vara oumbärlig då Emma natten före avresan drabbas av ett smärtsamt framfall:

Han (Sturk) passade upp henne på ett klokt, självutplånande sätt, stack in maten genom sängdörren utan att flänga upp den. Hennes feta hand räckte sig i lagom tid till mötes och tog emot tallriken. Hon varken tackade eller knötade. För att hon skulle slippa söka sig utomhus i kölden bar han ut efter henne som om hon varit

en barnsängskvinna. Stundtals sov hon. Till sist var alltsammans naturligt för henne, fast hon i hela sitt liv aldrig upplevat en dag som liknade denna. Tiden gick fort och var som ett varsel om kommande saknad. (s. 223.)

Det tycks alltså vara möjligt att kunna möta "främlingen" i *Hitom himlen*. Karaktärerna färgas av sin miljö, men de blir aldrig statiska. De besitter tvärtom förmågan att förflytta sig både på ett inre och yttre plan och symptomatiskt är att Emma Niskanpää först kan påbörja sin resa när hon ser Sturk som sin jämlike och vän:

– Bry dig inte med bekymmer för hemkomsten om din son ber dig stanna. Jag blir här så länge du behöver mig.

– Jag är helst för gammal för resor, skämtade Emma Niskanpää. Sen knöt hon åt huvudduken under hakan.

– Om du löper i mina spår och aktar dig att stiga ur dem, så finner du den lättaste vägen till byn. Mot hennes vilja hjälpte han henne att kränga konton på axlarna. (s. 225.)

Ytterligare en "främling" som skildras i *Hitom himlen* är Renströmskans dövtumma dotter Anja, vilken beskrivs som trög och enfaldig, i det närmaste helt okontaktbar. Emma kan emellertid närma sig flickan och det uppstår en "stämning mellan dem, som var ett slags förbund" (s. 51f). Efter flickans plötsliga död kan Emma även närma sig modern som hon tidigare betraktat som en av de okyska, "sorglösa" (s. 189). Men i ett förtroligt samtal kan de två kvinnorna mötas och den distans som tidigare fanns mellan dem är nu borta. I "(e)tt ögonblick var kvinnorna fullkomligt ense med varandra" (s. 186) och tillsammans fantiserar de om hur deras barn gifter sig:

Medan hon talade makade hon sin stol ännu närmare Emma Niskanpää, hon hade hela tiden flyttat sig närmare i etapper. Deras knän stötte i varandra. Deras ögon såg varandra större som om de tittat genom förstoringsglas. /—/

– Jag har haft mina tankar som du må hända

aldrig har gissat.../—/

Orden hade kommit flygande av sig själva. Men hon tyckte om dem, de hade kläm och spets. /—/

– Det kunde passat sig att din son och den dövstumma gift sig och blivit ett par, kom det. Av förberedelserna och av det leende allvaret var det tydligt att hon inte skämtade. (s. 197f.)

Först slår Renströmskans ord mot Emma. "Hon var anfallen" (s. 199), men allteftersom värdinnan krusar och övertalar den gamla dras även Emma in i bröllopsfantasierna. Hennes tankar mjuknar och mimspelet blir livligt som i ungdomen. "Så fort värdinnan öppnade munnen formade hon sin till ett svar" (s. 204).

Det är tydligt att berättaren här fokuserar en "rörelseenergi" som framkommer vid människors möten, en rörelseenergi där "begäret" att möta det främmande tycks vara det som driver berättelsen framåt.³

De främmande orden

Rent stilistiskt förstärks också denna "rörelseenergi" genom att berättaren i *Hitom himlen* begagnar sig av olika språkliga idiom. Förutom alla finska fraser och dialektala ord som: "pörtet", "sovel", "smula", "rieska", "nalta", förekommer nämligen också ord från en betydligt mer exploaterad västerländsk värld. Det kan röra sig om konkreta substantiv som bilar, cyklar, skrivmaskiner, transformatorer, julgransflaggor, tårtglasyr, gummibollar etc. Men det kan också röra sig om utländska lånord: "subtil", "immateriell", "infantil", "attityd", "emotionella", "elementär", "patetisk", "realiteten", "artificiell", "camouflerade", "abrupta", "grace" "anemisk", vilka insmyger sig i texten i karaktärernas medvetanden.

Staffan Björck har uppfattat dessa inflikade "främmande ord" som en brist och svaghet hos Aronson (Björck 1968: 35ff). De främmande orden leder till inkonsekventa stilbrott eftersom det här förutsätts en kompetens och världsvana som ingen av de fiktiva karaktärerna äger. När berättaren skjuter Emma Niskanpå framför sig som iakttagare, skärps

"stilkonflikten" eftersom "hennes synsätt inte kan sammanfalla med den olärda bondkvinnans", hävdar Björck (ibid: 189).

Även Sara Lidman har i en nyupplaga av *Hitom himlen* skrivit ett förord där hon ifrågasätter bruket av de "bjärta lånorden". Var de "medvetet inkastade" av Stina, undrar hon, för att läsaren skulle "känna skillnaden mellan det ingivna och det inlärdade?" (Lidman 1988: 3ff).

Med tanke på berättarens konsekventa intresse för detaljer, är det svårt att föreställa sig att dessa "främmande ord" bara är inkastade på måfå. *Hitom himlen* var dessutom inget hastverk (Rasmusson 1968:178f, Graeske 1998:8ff). Manuskriptet arbetades om under flera år och de främmande orden förefaller ofta vara väl inkilade i sekvenser som i övrigt är välflytande och enhetliga:

Kläderna verkade för stora åt henne. Inte så att de säckade sig eller satt illa. Bara som om det hela tiden skulle finnas ett friskt, luktlöst mellanrum mellan tyget och hennes magra gosskropp. Som om hon vore klädd i rena nystrukna, *immateriella* underkläder. (s. 277f, min kurs.)

Ofta visar det sig att berättaren använder sig av dessa "främmande ord" i samband med karaktärsbeskrivningar och människors sammankomster, och särskilt tydligt framträder de när berättaren går från ett yttre skeende till ett inre:

Då hände det sig att kläderna på hans kropp blev brännheta. En häftig rodnad sköt upp i ansiktet. Den sved som ett piskrapp. Saliv rann ur mungiporna och ner på rockslaget i två vita tågor utan att han märkte det. Ty han kände en stark impuls att kasta sig över den dövstumma flickan. Likväl var det inte så hans medvetande tolkade den. Inte en sekund var han medveten om frestelsen. Den vred sig i sitt kött som en kramp. Men det fanns ingen annan väg till klarhet. Andningen blev stönande, han hörde en människa rossla som i sömnen. Men han visste inte att det var han själv. Den *emotionella* spänningen utlöste sig. Han hade inte tagit ett steg framåt, han hade inte haft någon avsikt. (s. 19, min kurs.)

Berättaren blandar som synes här olika stilar och språkliga idiom, vilket ger texten en säregen spänning och dynamik. "Stilbrotten" uppträder vanligtvis helt oväntat och skulle kunna betraktas som en form av "främmandegöring" (Sjklövska 1971 s. 51f, 61). En lek och en öppenhet för den folkliga berättarformen, en slags "folkpoesi", där det inte alltid är självklart vad som är främmande och bekant.

Ofta förs subjekt av egendomlig karaktär (pörte, rieska, raiden, söropa o.s.v.) in i texten som om de vore kända och efter tillräckligt många upprepningar känns dessa glosor onekligen bekanta, medan andra ord, ofta välkända adjektiv (emotionella, antiseptiskt, animal, eteriska, anemisk, patetisk o.s.v.) ter sig "främmande" och avbrytande.

Därmed ansluter sig Aronson i många bemärkelser till samtida litterära strömningar. Även här finns en vilja att tänja språkets gränser och genom stilbrotten frigör sig den aronsonska berättaren från varseblivningens automatism. De aronsonska stilbrotten aktualiserar, menar jag, ett utforskande av språket, dess möjligheter, där diktaren väger, vrider och kombinerar ord på ett oväntat och oförutsägbart sätt. Men kan man då betrakta *Hitom himlen* som en språklig protest mot konventionen?

Den dialektiska berättarhållningen

Kulturkritikern och teoretikern Gayatri Spivak hör till dem som gjort en distinktion mellan olika språksituationer och kunskaps-idiom, mellan vardagliga färdigheter och institutionaliserade makt- och kunskapsregimer:

The so-called private individual and the public citizen in a decolonized nation can inhabit widely different epistemes, violently at odds with each other yet yoked together by way of the many everyday ruses of *pouvoir-savoir*. "Literature" straddling this epistemic divide, cannot simply remain in the private sphere. (Spivak 1993: 47f.)

Vidare hävdar Spivak att man i kolonialiserade länder, där västerländska begrepp och termer blivit ofrånkomliga, kan stöta på "katakreser",

något som fritt skulle kunna översättas som "felaktig metafor", en metafor som saknar referens i ett visst kunskapsparadigm.⁴

Katakreserna skulle således kunna uppfattas som sprickor, "brott" i den förhärskande strukturen, som motståndstrategier eftersom de har en förmåga att bryta upp den förhärskande diskursen, dess språkliga såväl som sociala konventioner (Spivak 1993:61).

Utan att dra för höga växlar på Spivaks postkoloniala resonemang vill jag påstå att "stilbrotten" i *Hitom himlen* kan ses som en form av katakreser. Berättaren rör ju sig här på två nivåer; mellan det orala, talade byspråket och västvärldens intellektuella skriftspråk. Berättaren intar således en dialektisk position och rör sig fritt mellan olika "interkulturella" idiom. På så sätt kan hon undvika stereotypa generaliseringar och rent berättartekniskt skulle detta kunna ses som en effektiv motståndstrategi mot över- och underordning av olika kunskapsparadigm.

För den aronsonska berättaren finns således inget "vi" och "dom", utan här sammansmälter det kända i det okända. *Hitom himlen* kan därmed betraktas som en civilisationskritisk text där berättaren besitter en stark strävan att göra upp med alla försök att kategorisera och definiera människor. Berättaren förnekar aldrig sin närvaro, men närmar sig byn och sina gestalter inifrån och utifrån samtidigt och ingår därmed i ett polyfont "röstmöte" där bybor, nybyggare, samer och laestadianer, predikanter och intellektuella sam-talar och sam-verkar (jfr Holm 1998:284).

En ny livsrymd

Genom att ständigt förhandla mellan olika språkliga idiom: svenska, finska och dialektala uttryck, lyckas alltså den aronsonska berättaren problematisera förhållandet mellan olika kunskapsvärldar, minoritet och auktoritet, och sammankopplar man detta med några av de stämningar som var i rörelse kring krigsslutet framträder en i hög grad politisk, etisk sida av romanen.

Hitom himlen har även tidigare uppfattats som en civilisationskritisk text, ett avståndsta-

gande från modernism och teknisk utveckling (Adolfsson 1991:307). Jag skulle här vilja utvidga detta resonemang genom att se *Hitom himlen* som en berättelse om ett ifrågasättande av det västerländska subjektets privilegium, rätten att definiera andra. *Hitom himlen* skulle då kunna läsas som ett avståndstagande från kategoriseringar och generaliseringar, och bli en berättelse som vetter mot en ny livsrymd, bortom samtidens besatthet av blodsband och "fasta identiteter".

Att Tornedalen kom att utgöra fonden för projektet är knappast förvånande. Här hade nybyggare, samer, svenskar och finnar levt sida vid sida i många århundraden och toleransen mot det främmande var här stor (Lundmark 1998:18ff). Som vi alla vet var det emellertid ingen självklarhet att människor med skilda språk, religioner och seder levde tillsammans under fyrtioalet. Andra världskriget hade visat fasansfulla uttryck för främlingsfientlighet och även i Sverige finner vi spår av detta. Under 1900-talets första hälft diskriminerades ofta samerna och folket i norr öppet av Sveriges regering och riksdag och först efter krigsslutet 1945 började den spektakulära rasismen och biologismen försvinna i den statliga politiken (Lundmark 1998:139).

Kanske är det också utifrån denna historiska, politiska kontext vi ska läsa *Hitom himlen*? Utifrån berättarens ständiga förhandlande mellan olika kulturer och språk? Utifrån berättarens förmåga att sätta centrum och marginal i gungning? Och inte utifrån provinserna eller ett ödeland med moderliga och hemtama förtecken?

NOTER

- 1 I mitten av decenniet efterlyste många recensenter något "nytt och specifikt för fyrtioalet". Många hade tröttnat på den hårdkokta prosan och de var på jakt efter ett tydligare ställningstagande vad gällde ideologiska och moraliska frågeställningar. Den samtida litteraturen, menade man, stämde inte överens med deras egna erfarenheter, verkligheten framställdes som alltför perverterad och abnorm. Se t. ex. Rydén 1987:330ff, Jansson 1998, Röjaldalen, 1997: 38.
- 2 Detta är något som kommer att diskuteras vidare i min pågående doktorsavhandling.
- 3 Susan Stanford Friedman har i en artikel diskuterat vad ett antropologiskt förhållningssätt där man ofta fokuserar "interkulturella möten" och "rörelseenergi" i stället för tid och spatialitet kan tillföra litteraturstudiet. Se Stanford Friedman, Susan, "Telling contacts: Intercultural Encounters and Narrative Poetics in the Borderlands between Literary Studies and Anthropology", *Mappings. Feminism and Cultural Geographies of Encounter*, Princeton University New Jersey 1998, s. 132-150.
- 4 Jfr Stefan Jonssons definition av termen "en felaktig användning av ett språkligt tecken." Vidare: "Man benämner ett fenomen som inte existerar eller inte har någon egen beteckning genom att använda ett tecken som betecknar något annat, ofta snarlikt fenomen./.../ Man kan säga att en katakres är en metafor som blivit så vanlig att man inte längre märker att den är metafor." Stefan Jonsson, *Andra platser. En essä om kulturell identitet*, Värnamo 1995, s. 148f.

LITTERATUR

- Adolfsson, Eva (1991): *I Gränsländ. Essäer om kvinnliga författarskap*, Stockholm: Bonnier.
- Adolfsson, Eva (1995): "Ödelandet, kvinnan och skriften. Stina Aronson och författarauktoriteten", Claudia Lindén och Ulrika Milles (red.) *Feministisk bruksanvisning*, Stockholm: Norstedt.
- Adolfsson, Eva (1995): "Ödelandets skrift", Elisabeth Möller Jensen m. fl. (red.) *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, band 3, Höganäs: Viken.
- Björck, Staffan (1968): *Romanens formvärld. Studier i prosaberättarens teknik*, femte uppl., Stockholm: Natur och kultur.
- Broomans, Petra (1999): *Jag vill vara mig själv. Stina Aronson (1892-1956) ett litteraturhistoriskt öde* (diss.) Groningen: Universitetsdrukkerij, RUGroningen.
- Bränström Ohman, Annelie (1998): *Kärlekens ödeland. Rut Hillarp och kvinnornas fyrtiotalsmodernism* (diss.) Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Fahlgren, Margaretha (1999): "Genus und New Historicism – eine Herausforderung", Jürg Glauser/Annegret Heitmann (red.) *Verhandlungen mit dem New*

- Historicism. Das Text-Kontext-Problem in der Literaturwissenschaft*, Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Fox-Genovese, Elisabeth (1989): "Literary Criticism and the Politics of the New Historicism", H. Aram Veeger (red.) *The New Historicism*, New York, London: Routledge.
- Graeske, Caroline (1998): "Att skriva sin samtid. Stina Aronson – Text och kontext", licentiatavhandling framlagd 19/3 1998 vid Uppsala universitet.
- Holm, Birgitta (1998): *Sara Lidman – i liv och text*, Stockholm: Bonnier.
- Hörnström, Marianne (1994): "De fattigas rikedomar. Drag i Stina Aronsons författarskap tecknade utifrån Sång till Polstjärnan", Ulf I. Eriksson (red.) *Flyktlinjer. Aningar kring språket och kvinnan*, Stockholm: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Jansson, Mats (1998): *Kritisk tidspegel. Studier i 1940-talets svenska litteraturkritik*, Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Jameson, Fredric (1994): *Det politiskt omedvetna. Berättelsen om social symbolhandling*, Stockholm: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Jonsson, Stefan (1995): *Andra platser. En essä om kulturell identitet*, Stockholm: Norstedt.
- Kårelund, Lena (1999): *Modernismen i barnkammaren, Barnlitteraturens fyrtyotal*, Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Lidman, Sara (1983): "Förord till Hitom himlen". Stockholm: Författarförlaget.
- Lowder Newton, Judith (1989): "History as Usual? Feminism and the "New Historicism", H. Aram Veeger (red.) *The New Historicism*, New York, London: Routledge.
- Lundkvist, Artur (1946): recension av *Hitom himlen*, *Stockholms-Tidningen* 11/11 1946.
- Lundmark, Lennart (1998): *Så länge vi har marker. Samerna och staten under sexhundra år*, Falun: Rabén Prisma.
- Rasmusson, Margit (1968): *Lång väg hem. En bok om Stina Aronson*, Stockholm: Norstedt.
- Rydén, Per (1987): *Domedagar. Svensk litteraturkritik efter 1880*, Lund: Avd. för pressforskning, Litteraturvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet.
- Röjdalen, Carin (1997): "Men jag ville hjälpa". *Studier i Lars Ahlins 1940-talsnovellistik* (diss.) Göteborg: Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.
- Sjklövs, Victor (1971): "Konsten som grepp", K. Aspelin, B. Lundberg (red.) *Form och struktur*, Stockholm: PAN/Norstedt.
- Spivak, Gayatri (1993): *Outside in the Teaching Machine*. London, New York: Routledge.
- Stanford Friedman, Susan (1998): "Telling contacts: Intercultural Encounters and Narrative Poetics in the Borderlands between Literary Studies and Anthropology", *Mappings. Feminism and Cultural Geographies of Encounter*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Veeger, H. Aram (1989): "Introduction", H. Aram Veeger (red.) *The New Historicism*, New York, London: Routledge.
- Vennberg, Karl (1944): *Halmfackla*, Stockholm: Bonnier.
- Williams, Anna (1997): *Stjärnor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*, Stockholm: Gidlund.

SUMMARY

In this article the novel *Hitom himlen* (1946) (This side of heaven) written by the Swedish author Stina Aronson (1892–1956) is analyzed and put into a historical context. In previous scholarly research *Hitom himlen* usually has been very tightly connected to the province, the Lapland area, an archaic landscape beyond Logos. Inspired by new historicism and postcolonial thinkers my thesis here is that Stina Aronson with *Hitom himlen* created something more than just a picture of a remotely situated landscape. Both textually and structurally, I mean, *Hitom himlen* generates textual strategies concerning intercultural encounters, which must be read in the light of the end of the second world war and the racist and fascist thoughts that occurred at the time.

Structurally these intercultural strategies principally appear through the narrator's constant negotiations between different groups of people, privileged and unprivileged; samer, laestadians and academic priests. According to this the narrator applies a polyphonic multi-lingual language where an intellectual, western language and a language which is influenced by the local people is used at the same time. In addition to this the narrator in *Hitom himlen* also uses a lot of misfitting words, "catachresis" to speak with Spivak, which indicate different understandings of the world. *Hitom himlen* then turns out to be an explicitly political text. A text where the narrator manages to criticize epistemological grids, a text where the narrator through the ruptures focuses the rift between the narrow and the general.

Caroline Graeske
Litteraturvetenskapliga institutionen
Uppsala universitet
Slotet, ing. AO
Uppsala
caroline.graeske@littvet.uu.se